

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-3
Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года

Хива-2021

Ражабов З.П., Жуманиязов Ф.К. Ғўзанинг янги истиқболли Хурма нави	111
Сафаров А.А., Сафаров С., Султонов Д., Бахриддинов А. Пахта хом-ашёсини сақлаш жараёнида ҳарорат ўзгаришини сифат таъсирини ўрганиш	113
Сулаймонов И.Ж., Жўраев А.А. Минерал ўғитлар меъёрларини қанд лавлагининг илдизмевасида шакар тўпланишига боғлиқлиги	115
ТЕХНИКА ФАНЛАРИ	
Djurayev M.K. Axborotni kiritish va uzatish usullari yordamida matnlardagi xatolarni kodlash	120
Ходжиев Х.Ш., Камалова М.Б. Саноат оқава сувларини кўмир адсорбентлари ёрдамида тозалаш	125
Шодиев А.З., Асланов Б.М., Ходжиев Х.Ш., Камалова М.Б. Исследование качества кирпича на основе нетрадиционных добавок	127
ТАРИХ ФАНЛАРИ	
Allanazarov S. Qadimgi xorazm madaniyati tarixiga oid manbalarning qiyosiy tahlili	133
Qayumova F.I. Xiva xonligi tarixini o'rganishda manbalarning o'rni	135
Бекимметов У. Советларнинг коллективлаштириш ва кулоклаштириш сиёсатига қарши Хоразмдаги халқ ғалаёнлари	137
Машаринов Қ. Хоразмшоҳ – Ануштегинлар давлатида ҳарбий санъат тараққиёти	139
Машаринов Қ.Ю. Жалолиддин Мангуберди кўшини сони хусусида баъзи мулоҳазалар	143
Машаринов Қ.Ю. Жалолиддин Мангубердининг Кавказорти давлатлари билан сиёсий муносабатлари муаммоси	146
Рашидов О.Р. Бухорода жадидчилик ҳаракати ва унинг Ёш бухороликлар партиясига айланиши	149
Савриев Ж.Ф. Карманадаги Работи-малик сардобаси қурилиш лойиҳаси - қайта таъмирланиши, майиш аҳамияти	153
Тошбоева З. Амир Музаффар бошқаруви Аҳмад Дониш нигоҳида	159
Хакназаров Х.Д. Ҳарбий анъаналар – ҳарбийлар кундалик турмуш-тарзининг муҳим аспекти сифатида	161
ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ	
Ruzmetov Sh., Xudayberganov D., Yusubov I. Banklarning raqamlashtirilgan xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish yo'llari	166
Сапаева Н.Қ. Минтақа иқтисодиётининг барқарор ривожланиши ва унинг омиллари	169
Халикова Л.Н. Форобийнинг иқтисодий масалалар бўйича фикрлари	173
ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Abdunazarova I.M. The role of foreign language in formation the worldwide of students	177
Ahmedov U. O'zbek va ingliz maqollarining badiiyati qiyosi	178
Anvarova S.Sh. "Devonu lug'otit-turk"dagi monarx tushunchasi R.Dankoff tarjimasida	181
Fayzieva D.U. Development of speech culture in russian language classes	183
Husainova Sh.E. "Qutadg'u bilig"ning inglizcha tarjimasida iloh tushunchasining ifodalanishi	185
Khodjieva R.A. The tendency of creating a modern textbook	187
Nigmatova L.X. O'zbek tilining umumiy izohli lug'atlarida til va ma'naviyat yaxlitligi muammosi	189
Pirnazarova M.M. Tarixiy haqiqat va badiiy talqin	194
Rajapova U. "Lahjatu-l-lug'ot" – alisher navoiy asarlari leksikasi tadqiqida muhim manba	197
Sharakhimov Sh.F. Helpful strategies to reinforce vocabulary	199
Sodiqova I.I. Instructional strategies for teaching efl classes with students of different levels	201
Talibjanova A.L. Theoretical basis of youth slang in the publicist discourse of the english language	204
Xamidova T.R. Zamonaviy nemis tilida yangi atamalarni shakllantirish usullari	206
Абдуллаев Х., Ражаббоева Н. Огаҳий ижодининг теран талқинлари	207
Артыкова Г.Ш., Ваисова А. Цветовые прилагательные в художественном тексте	210
Атаханова В.Р. Адабиёт дарсларида Ғ.Ғуломнинг ўхшатиш санъатидаги маҳоратини ўргатиш	213
Гафарова З.З. Тема – рема нутқий тузилмалари ва уларнинг контекст билан ўзаро муносабати	216
Гафурова Д.Х. Формирование грамматического строя речи дошкольников	219
Гудзина В.А. Проблема реализации концепции счастья в поэзии Зульфии	222
Ғаниева О.Х., Садуллаев Ф.Б. Жон Стейнбекнинг “Жавоҳир” ҳамда Одил Ёқубовнинг “Муқаддас” кассалари киёсий таҳлили	225
Дарвишов И. Наманган қипчоқ шевалари фонетик-фонологик тизимидаги ундошларнинг тарихийлик белгилари	230

Наконец, третьей доминирующей темой в стихах Зульфии является любовь к жизни: согласно ее стихам, через радость от житейских забот, от наблюдения за отарами овец, луной, прогулки по тюльпанному полю, можно обрести счастье, которое воплощается в радости каждому новому дню.

Женщина-мать Зульфия мечтала видеть свою родину, любимый Узбекистан, в мире и согласии, хотела радоваться ее успехам и достижениям. Испытывать чувство материнства – великое счастье, а счастье матери-поэта заключается в красоте, здоровье своего народа. Ведь счастье народа – высшая мера личного счастья.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Зульфия. Строки памяти. – М.: Сов. писатель, 1978. – 199 с.
2. Кулиев К. Так растет и дерево. – М.: Современник, 1975. – С.355.
3. Умурова Г.Х. Художественный мир и поэтическая школа Зульфии: автореферат дис...доктора филол.наук (DSc). – Самарканд, 2019. – С.53.
4. Умурова Г.Х. Зульфия ижодида адабий таъсирнинг самаралари //Хорижий филология: тил, адабиёт, таълим. 2019, № 1. – С.44-48.
5. Эрдонов З.Д. Поэтика и жанры образов произведений Зульфии // Вестник науки и образования. 2019, № 21 (75). Часть 1. – С.64.

УЎК: 82.091-32

ЖОН СТЕЙНБЕКНИНГ “ЖАВОҲИР” ҲАМДА ОДИЛ ЁҚУБОВНИНГ “МУҚАДДАС” ҚИССАЛАРИ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

О.Х. Ғаниева, ўқитувчи, Бухоро давлат университети, Бухоро
Ф.Б. Садуллаев, катта ўқитувчи, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. *Жон Стейнбек ва Одил Ёқубов жаҳон адабиётига юксак ҳисса қўшган забардаст адабиёт вакиллари дир. Мазкур мақолада Жон Стейнбекнинг “Жавоҳир” ва Одил Ёқубовнинг “Муқаддас” қиссалари муқояса қилинади. Улардаги бир қатор ўхшаш жиҳатлар, ҳар иккала асарни ўзаро яқинлаштирувчи омиллар - мавзу, ғоя, конфликт, сарлавҳа, қаҳрамон, айниқса аёл образлардаги ўхшаш қириллар таҳлилга тортилади.*

Таянч сўзлар: *Жон Стейнбек, Одил Ёқубов, реалист, қисса, мавзу, ғоя, конфликт, сарлавҳа, қаҳрамон, инсон, жамият,*

Аннотация. *Жон Стейнбек и Адыл Якубов выдающиеся представители литературы которые внесли огромный вклад в развитие мировой литературы. В данной статье рассматривается сравнительный анализ повестей “Жемчужина” Джона Стейнбека и “Мукаддас” Адыла Якубова. Некоторые сходства в этих повестей, сходств между тем, идеи, конфликта, заглавие и героев произведений, особенно схожие характерные черты героин обсуждены.*

Ключевые слова: *Джон Стейнбек, Адыл Якубов, реалист, повесть, тема, идея, конфликт, заглавие, характер, человек, общество.*

Abstract. *John Steinbeck and Adil Yakubov are the prominent literary representatives who greatly contributed to the development of world literature. The following article draws some views about the comparison of the works “The Pearl” by John Steinbeck and “Mukaddas” (“Sacred”) by Adil Yakubov. The similarities between the literary themes, main idea, conflict, title and characters of the works are discussed in the paper.*

Key words: *John Steinbeck, Adil Yakubov, realist, novella, literary theme, main idea, conflict, title, character, person, society.*

Ҳозирги халқаро алоқалар жадал ривожланаётган глобаллашув жараёнида адабиёт намоёндаларининг ўзаро таъсири бекиёс. Адабий танқидчи А.Қосимов фикрича, биз ҳар бир миллий маданиятнинг яшаши ва равнақи учун тарихий зарурат саналган миллатлараро алоқалар авж олаётган даврда яшамоқдамиз [15]. Жамият ривожининг ушбу босқичида ижтимоий-гуманитар, жумладан, адабиётшунослик мавқеининг ошиб бориши бадий ижод ва маданият соҳалари қаторида ижтимоий онг ривожига ҳам таъсир ўтказмоқда. Бу адабиётлараро алоқалар ва таъсир масалаларига ҳам дахлдордир. Турли кўринишдаги адабий алоқалар эса барча даврларда адабиётнинг яшаши ва тараққиёти учун муҳим омил саналган. Жон Стейнбек ва Одил Ёқубов жаҳон адабиётига қўшган ҳиссаси мислсиз даражада бўлган забардаст адабиёт вакиллари дир. Ҳар иккисининг индивидуал услубидаги ўзига хосликка қарамай, “Жавоҳир” ва “Муқаддас” қиссаларида бир қатор ўхшаш жиҳатлар кўзга ташланади. Мазкур мақолада ҳар иккала асарларни ўзаро яқинлаштирувчи қириллар таҳлилга тортилади.

XX аср Америка адабиётининг етук муаллифларидан бири, Нобель мукофоти совриндори Жон Стейнбек ижодида “Жавоҳир” қиссаси сезиларли ўрин эгаллайди [4]. Асар ёзувчининг Мексика ғарбий соҳилларига қилган икки ойлик сафари давомида маҳаллий халқ тилидан айтилган бир афсонага асосланган бўлиб, жамиятдаги ижтимоий адолатсизликларни акс эттиради. Муқаддимада таъкидланишича, бу ҳикоя шу қадар кўп марта айтилганки, ҳар бир инсон хотирасидан жой эгаллаган [1]. Халқ юрагида яшаётган ушбу афсоналарда, фақат яхши ва ёмон, оқ ва қора, эзгулик ва ёвузлик мавжуд, оралиқда бошқа ранглар мавжуд эмас. Агар бу чўпчак бўлса, ҳамма ундан маъно олади ҳамда ўз ҳаётини ундан ўқийди [9,1]. Ҳақиқатдан ҳам, “Жавоҳир” - бадий ва ғоявий жиҳатдан Стейнбекнинг аҳамиятли қиссаларидан бири. Ёзувчи ўз қаҳрамонларининг мураккаб турмуш тарзи, ижтимоий ҳаёт адолатсизликларини содда ва халқона тилда ифодалади.

Одил Ёқубов ҳам ўзбек романчилигининг тараққиётига сезиларли ҳисса қўшган ижодкорлардан биридир. Унинг асарларида инсоний муносабатлар, давр ва шахс тақдири масалалари чуқур таҳлил қилинади. Одил Ёқубов ўз ижоди давомида бир қанча эскирмайдиган, вақт-соати ўтгандай кўринса-да, китобхоннинг қорига ярай берадиган асарлар яратиш бахтига муяссар бўлган адибдир [12]. “Муқаддас” қиссаси ҳам ана шундай йиллар силсиласи давомида ўз жозибасини йўқотмаган, энг муҳими, ёзувчининг бош эстетик принципларини белгиловчи асарлардан саналади. Озод Шарафиддинов қайд этишича, қиссага жозиба бахш этган, уни ўша йиллардаги адабий ҳаётда салмоқли воқеа даражасига кўтарган, китобхонлар оммасининг меҳрини қозонишига сабаб бўлган нарсаси шуки, ёзувчи эҳтироссиз, лоқайд баёнчиликдан воз кечиб, тасвирланаётган воқеаларнинг моҳиятини тадқиқ қилиш йўлидан боради ва бунинг натижаси ўлароқ муҳим ҳаётий муаммоларни ўртага ташлайди [11, 196]. Айтиш жоизки, бадий адабиётнинг асоси ҳаёт, ҳаёт мунтазам янгиланиш, ривожланиш жараёнида экан, адабиёт ҳам ўзгариш ва тараққий қилишда давом этади. Одри Фарли (Audrey Farley) таъкидлашича, ижтимоий жаҳолат модернизмнинг бир элементи дир [16]. “Жавоҳир” ҳамда “Муқаддас” ҳаётнинг машаққатли йўллари чуккур акс эттирган ва жамият иллатларининг оқибатлари нақадар инсон тақдирини аянчли аҳволга олиб келишини ифодалай олган қиссалардир. Ушбу асарларда қаҳрамонлар қисмати, ҳаётидаги туб бурилишлар, қалтис вазиятлар изчил ёритилади. Иккала муаллиф ҳам ижтимоий разилликлар инсоният келажагига кескин таъсир кўрсатишини ёритадилар, чунки ушбу асарларда воқеалар мустамлака тузумга эга жамиятда бўлиб ўтади. Ёзувчилар ўз қаҳрамонларини чуқур ва ёрқин, бадий мукамал тасвирлашда уларнинг индивидуал хусусиятларига алоҳида эътибор қаратадилар. Қаҳрамонлар ва жамият муносабати асарлардаги бир-бири билан узвий боғлиқ образлар тизими воситасида амалга оширилади. “Жавоҳир” қиссасида Кинонинг, “Муқаддас” қиссасида Шарифжоннинг ҳолати, ҳатти-ҳаракати тўлақонли ёритилишида уларнинг атрофдаги кишилар билан муносабатлари эътиборга моликдир. Кинонинг оламини ифодалашда Стейнбек Хуана, Хуан Томас, Аполония, Койотито, Доктор, Рухоний, марварид сотувчилар ҳамда қабиладошлар образларига ҳам маълум ғоявий вазифа юклайди. Шарифжоннинг қиёфаси ёритилишида Муқаддас, Шарифжоннинг онаси, Салим Каримович, Сулаймон Акрамович, Азизов, Цой, Кулоянц, Тўлаган каби образларнинг вазифаси аҳамиятли.

Стейнбек Испания мустамлакаси бўлган Мексика соҳилларида яшайдиган Кино ва Хуана оиласи изтиробларини тасвирлаётиб, оддий халқнинг аччиқ қисмати, ижтимоий камситилиш ва синфлараро тенгсизлик муаммоларини ёритади. Гарчи бош қаҳрамон “Олам жавоҳири” деб аталмиш улкан марваридни топганида, ўзининг ёрқин келажагига ишонсада, ўғлидан жудо бўлган дақиқада марварид ўз қийматини йўқотади ва Кино уни уммонга қайтиб улоқтиради. Чунки у шу қимматбаҳо тош туфайли атрофидаги яхши ва ёмон, эзгу ва разил, меҳрибон ва золимларнинг асл мақсадларини тушуниб етади. Чор Россияси мустамлакаси саналган давлатда истиқомат қилган Шарифжоннинг ачинарли ҳикоясини тасвирлаш орқали Одил Ёқубов ҳам мустамлакачилик ҳукмронлик қилган жамият оддий инсонлар ҳаётини вайрон қилишини акс эттиради. Қиссада ўрта мактабни эндигина тугатиб, катта ҳаёт йўлида биринчи мустақил қадамларини қўяётган, шу йўлда мураккаб ва чигал ҳаётий муаммоларга дуч келиб, уларни ҳал қилиш йўллари қидираётган ва шу жараёнда ўзлари учун яшаш сирларини кашф этиб, улғаяётган Шарифжон ва Муқаддасларнинг бошидан кечган воқеалар тасвирланади. Муаллиф қиссада даврнинг актуал ҳаёт материалига – кўпчиликнинг ҳаёлида юрган, одамларга тинчлик бермаётган масала - виждон поклиги билан нопоклик орасидаги зиддиятга мурожаат этади [14]. Кишилараро муносабатларга худбинлик аралашиб қолгудек бўлса, бу фақат битта-иккита одамга эмас, балки ҳаёт тарзимизга, жамиятимизнинг асосига зарар келтиришини кўрсатади. Энг муҳими, адиб худбинликнинг нақадар хавфли иллат

эканини ана шундай шахслар онгига етадиган, уларга таъсир қиладиган даражада ифодалаб беради. Озод Шарафиддинов таъкидлашича, инсон ўзи танлаган ҳаёт йўлидан адашмай ўтиши учун илк қадамлариданоқ юксак маънавий принципларга амал қилиши, уларни доғ туширмай пок сақлаши керак. Улар одам учун энг муқаддас нарсалар бўлиши керак. Улардан чекиниш ёки уларга хиёнат қилиш одамга оғир изтироблар, мушкул мусибатлар келтиради [11, 196]. Қисса икки ёшнинг бахтсизлиги билан якунланади, чунки улар ҳаётларидаги принципларига қарши борадилар, айниқса бош қаҳрамон Шарифжон ҳам севгисига, ҳам муваффақиятга эришиш йўлида ҳасадчи инсонга айланади. Бироқ у асар сўнгида иккаласидан ҳам мосуво бўлади. Рус ёзувчиси Максим Горький мавзуни адабиётнинг иккинчи унсури деб атайди, чунки ғоя мавзуларни ўз ичига қамраб олар экан, у ёзувчининг образли, эмоционал ва умумлаштирилган фикридир. Ҳар иккала қисса ҳам бир неча адабий мавзуларни қамраб олади. Оскар Уайлд “Дориан Грейнинг портрети” асарида “Фикр ва сўз санъаткор учун санъат воситасидир. Иллат ва фазилат - унинг ижоди учун материалдир”, дея таъкидлайди [10, 116]. “Жавоҳир” қиссаси ҳам ана шундай иллат ва фазилатларни ўз ичига олиб, бир қатор мавзуларни ёритади.

а) ҳасад — Доктор ва жавоҳирни эгаллаш учун сотувчилар образлари мисолида;
б) оила — Кино ва Хуана, Хуан Томас ва Аполонияларнинг оилалари ва уларнинг ўзаро муносабатлари, ҳурмат ва садоқати;
г) бахт — қаҳрамонлар оилалари, фарзандлари, қайиқлари ҳамда анъаналари борлиги туфайли ғоятда бахтиёр;
д) бойлик — дунё жавоҳирини эгаллаш;
е) келажакка умид — Кино фарзанди маълумотли бўлишини ният қилади, марварид унга эркинлик олиб келишига умид қилади;
ё) садоқат — Кино ва Хуана, Томас ва Аполонияларнинг ҳаёт машаққатларини биргаликда енгишлари, ҳар қандай вазиятда бирга ҳаракат қилишлари;
ж) қайғу - Койотитонинг ўлими, келажакка бўлган ишончнинг йўқолиши;
з) коррупция — Докторнинг Койотитони даволаш учун таъмагирлик қилиши.

Стейнбек инсон ҳаётида оила ва яқинлар ўрни тенгсиз эканини уқтиради, шунинг учун жавоҳир беҳуда бойлик рамзига айланади.

“Муқаддас” асарида ҳам Одил Ёкубов ҳаётнинг ўзидан олган завқини, ўз юрак дардини, ҳаяжонларини изҳор этади, ўзи қаламга олган ҳаёт ҳодисаларини, персонажлар қалби ва руҳиятини мураккаблиги, зиддиятлари, чинакам нафосати билан китобхонга етказа олади [5]. Адиб воқеаларни тасвирлаш, образларни танлаш орқали бир қатор мавзулар ёрдамида ўз нуқтаи назарини намоён этади:

а) оила — Шарифжоннинг оилавий муносабатлари, онаси ва ўғай отаси билан алоқаси;
б) муҳаббат — Шарифжон ва Муқаддаснинг севгиси;
в) бахт — бош қаҳрамонларнинг ўзаро самимий муносабат қурган даврдаги ҳислари;
г) дўстлик — Шарифжоннинг ҳар қандай қийин вазиятларда ёрдамга тайёр дўстлари;
д) хиёнат — Шарифжоннинг ўзи билмаган ҳолда хиёнат қилиши, Муқаддаснинг умидли келажagini бузиши;
е) коррупция — жамиятда илдиз отган иллатлардан бири сифатида Салим Каримовичнинг имтиҳонда қилган қинғир ишлари;
ё) лоқайдлик — жамиятдаги бефарқ инсонлар тасвири.

Қайд этиш жоизки, инсон меҳр топиш, оқибат кўрсатиш учун яшайди, деган тушунча ёзувчининг барча қиссаларига хос. Одил Ёкубов сабр, матонат, адолат, ирода, ҳалоллик, поклик, айниқса, қалб поклиги каби туйғулар муқаддас эканлигини таъкидлайди, дўстлик ва муҳаббат инсон ҳаётида фақат соф муносабатлар асосида қурилишини китобхонга уқтиради, қиссада илгари сурилган ҳар қандай вазиятда инсон бўлиб қолиш лозим деган концепция кишини ром этади [7].

Рус ёзувчиларидан бири А.Чехов таъбири билан айтганда, ғоя бадий асар тақдирини ҳал қилувчи негиздир [10, 122]. Кўриниб турибдики, Жон Стейнбек ва Одил Ёкубов ҳам асарларини узоқ кузатувлар, воқеаларни таҳлил қилиш, муаммолар илдизини ўрганиш асосида ёзганлар. “Жавоҳир”да Кино ва Хуананинг келажакка ишончидан ажраши, жаҳолатга қарши кураши, “Муқаддас”да Муқаддаснинг аянчли қисмати, Шарифжоннинг адолатсизликка қарши исёни, мустамлака жамият инсон ҳаётини вайрон қилишини акс эттиради. Шу боисдан, гарчи асар сўнгидаги кулфатлар қаҳрамонлар хатоси туфайли содир бўлса ҳам, уларнинг тақдири китобхонни бефарқ қолдирмайди. Аксинча, ўқувчининг қалбида уларга нисбатан ачиниш туғилади. Ҳар иккала муаллиф жамиятдаги маънавий ва ахлоқий муаммоларга ўз муносабатларини шу тарзда ифодаладилар. Маълумки, конфликт сюжетни ҳаракатга солувчи куч бўлиб, унинг таъсирдорлигини, қизиқарлигини, кўламини белгиловчи унсурдир. Мазкур қиссаларда учала конфликт турларини учратамиз. Психологик (руҳий), ижтимоий ва шахсий

конфликт турларини “Жавоҳир”да Кино Хуанага, Докторга, марварид сотувчиларга, Руҳонийга қарши кураш олиб борадиган вазиятларда гувоҳи бўламиз.

а) *Кино Хуанага қарши* – Хуана улкан марварид ёвузлик келтиришини ва оиласи учун хавф эканлигини англайди, уни яширинча уммонга отмоқчи бўлади, аммо Кино Хуанани тутиб олади ва марваридни қайтиб олиш учун уни дўппослайди, бу *шахсий конфликт* намунаси;

б) *Кино акаси Хуан Томасга қарши* – яна бир *шахсий конфликт*га қуйидаги воқеа мисол бўлади. Кино ўт чиқиши натижасида уйдан ажраб қолганида, Хуан Томасдан бошпана сўраб боради. Хуан Томас эса жавоҳир туфайли вужудга келган муаммолардан ташвишланиб, Кино ва Хуанага ёрдам беришга иккиланади;

в) *Кино Докторга қарши* – асосан “Жавоҳир”да инсон ва жамият муносабатларида кескин қарама-қаршилиқнинг гувоҳи бўламиз. Койотитони чаён чақганида, ота-онаси камбағаллиги боис Доктор ёрдам бермайди. Докторнинг ижтимоий табақаси сабабли ёрдамлашмагани *ижтимоий конфликт*га мисол бўла олади;

г) *психологик (руҳий)конфликт* – Кино жавоҳир унга умид бахш этгани учун океанга қайта отишга иккиланади. Шунингдек, Хуана Койотитони Докторга текшириш учун беришда ҳайрон бўлади, чунки унга ишонмайди. Шу каби бир неча ўринларда қаҳрамонлардаги психологик конфликтнинг гувоҳи бўламиз.

“Муқаддас” қиссасида ҳам ҳар учала конфликт турларини учратамиз. Шарифжон ўғай отасига, институт ўқитувчиларига ва дўстларига қарши турганида мазкур конфликтларнинг барча турларининг гувоҳи бўламиз:

а) *Шарифжон ҳамкасбларига қарши* – Шарифжон институтга ўқишга киришни истаганида, ҳамкасблари қаршилиқ кўрсатадилар, у эса ўз мақсадида қатъий туриб курашиши *шахсий конфликт*га мисол бўла олади;

б) *Шарифжон ўғай отасига қарши* – яна бир *шахсий конфликт* намунаси сифатида қуйидаги воқеалар ривожини кўришимиз мумкин. Шарифжон ўғай отаси билан муносабати яхши бўлмагани сабабли, унинг ишларига аралашини истамайди. Бироқ асар сўнгида Шарифжон Салим Каримович илтимоси билан Муқаддаснинг ўрнига талабаликка қабул қилинганлиги ойдинлашади;

в) *психологик (руҳий)конфликт* – Одил Ёқубов асарларида асосан психологик (руҳий) конфликт етакчилик қилади. “Муқаддас” қиссасида ҳам Шарифжон ёлғиз қолганида Муқаддас ҳақида ўйлайди, ички бир туғён қаҳрамонни қизга бўлган муносабатларини намоён этади. Шарифжон Муқаддас билан бирга бўлиши, умр йўлларини бирга тутатиши каби ширин ҳаёллар оғушида вақт ўтказади.

Шубҳасиз, сарлавҳа бутун бадий асар мазмунини ўзида гавдалантиради ва бошиданоқ китобхонни ўзига жалб қилади. Сарлавҳа бир ёки бир неча сўздан иборат бўлади ва юздан ортиқ саҳифага сочилган мазмунни ўзида аниқ мужассам этади. Жон Стейнбек ва Одил Ёқубов қиссаларининг сарлавҳалари ҳам ўқувчи диққатини дарҳол тортади. Уларда муаллиф фикрларининг, бош ғоя ва асосий мазмуннинг ифодасини кўрамиз.

Жон Стейнбек қиссани “Жавоҳир” деб номлайди, чунки барча воқеалар марварид билан боғлиқ. Марварид қимматбаҳо тош, уни фақат уммон остидан топиш мумкин, шу боисдан ҳам у бебаҳо. Қиссада Кинонинг эркинлиги, оиласи, ҳаёти, ўғли ва қайиғи унинг учун қадрли ва қимматбаҳо. Асар сўнгида эса у энг бебаҳо инсонини – ўғлини, келажакка бўлган умидини йўқотади. Адиб қиссада маънавий муаммоларни чуқур таҳлил этади, бу билан ҳаётнинг янги қирраларини қаламга олади. Жамият ҳаётининг мустабид тузум шароитида маънавий-ахлоқий муаммоларга тўлиб-тошиши, энг аввало, одам қадри, табиат, миллат қиммати, унинг урф-одатлари, барчаси камситилиши бадий гавдалантирилади. “Жавоҳир”да нафақат дунё жавоҳирини қўлга киритган Кино ва унинг қабиладоллари турмуш тарзи, орзу ва интилишлари, умид ва армонлари, бахт ва бахтсизликлари, балки бутун инсониятни ташвишга солаётган масалалар акс эттирилади. Зукко ва истеъдодли ёзувчи ана шу ҳақиқатни муайян бадий қолипга солиб айта олди. Одил Ёқубов қиссасини бош қаҳрамонларидан бирининг номи билан атайди. Муқаддас институтга ўқиш учун узоқ қишлоқдан келган ёш қиз. У оиласининг ягона фарзанди, отасининг келажакка бўлган ишончи ҳамда умиди. Муқаддас софлик, гўзаллик, самимийлик, муҳаббат, ҳалоллик ва виждон рамзи, жамият шундай инсонни завол қилади. Шарифжон ҳам мазкур самимий ҳисларни сақлай олмагани боис суюкли кишидан айрилади. Ушбу қиссалар муқояса қилинганда, эътиборни тортган яна бир жиҳатга тўхталсак. Иккала асарда ҳам бир қарашда аёл образлар ожиза инсонлардек тасаввур уйғотади. Аслида ҳам шундайми? Хуана ва Муқаддас тақдир измига сўзсиз итоат қилдиларми? Уларда исёнкорлик сезиладими? Хуананинг асар конфликтда тутган роли кучайиб боради,

бошида итоаткор аёл сифатида гавдалантирилади, аммо воқеалар ривожланган сайин унинг иродаси мустаҳкамланиб, кучли характерга айлана боради. Кино мушкул вазиятда қолганида ўзининг оқилона фикрларини билдириб, ёлғизлатиб қўймайди. Хуана нафақат меҳрибон она, ҳамдард турмуш ўртоқ, балки масъулиятли рафиқа сифатида ҳаёт зарбаларига қарши Кино билан тенг курашади. *“Now, in an instant, Juana knew that the old life was gone forever. A dead man in the path and Kino's knife, dark bladed beside him, convinced her. All of the time Juana had been trying to rescue something of the old peace, of the time before the pearl. But now it was gone, and there was no retrieving it. And knowing this, she abandoned the past instantly. There was nothing to do but to save themselves”* [9, 78]. Кино реал ҳаёт ва ҳаёлий орзулар ўртасида чалкашиб, қалбини алдамчи сароблар банд этган бир пайтда, Хуана соғлом фикрловчи, доно, жасур, ақлли аёл сифатида турмуш ўртоғига тўғри йўл кўрсатишга уринади. Жавохир топилгунгача кечган шодон кунларни қайтаришга, Кинони бошига келаётган мусибатларни олдини олишга ҳаракат қилади. Қиссанинг сўнгига қадар оилани муқаддас биладиган фидойи аёл мисолида гавдаланади. *“Juana in her woman's soul, knew that the mountain would stand while the man broke himself; that the sea would surge while the man drowned in it. And yet it was this thing that made him a man, half insane and half god, and Juana had need of a man: she could not live without a man. Although she might be puzzled by these differences between man and woman, she knew them and accepted them and needed them. Of course she would follow him; there was no question of that”* [9, 79]. Хуана ҳаётда ҳам эркакнинг, ҳам аёлнинг ўз ўрни ва вазифалари борлигини яхши тушунади, ҳеч қачон Кинони тарк этиши мумкинлигини ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмайди. Аксинча турмуш ўртоғининг ҳар қандай қарорини тўғри тушунишга, ижобий ёндашишга ҳаракат қилади. Стейнбек ожиза аёл образи танламади, Хуананинг итоати, матонати, сабр ва бардоши, ўрни келганда жасурлиги, садоқати унинг ўта ақлли экани, турмуш ўртоғини ҳар қандай вазиятда қўллашга ва таянч бўлишга тайёр характер эгаси эканлигини ифодалайди.

Одил Ёкубовнинг Муқаддаси ҳам бир қарашда Хуанадек итоаткор, камгап ва тажрибасиз ёш кизга ўхшайди. Унинг оиласи, отаси ва онаси, дўстларига меҳри чексиз. Янги ҳаёт бўсағасида турган ёшгина кизнинг орзулари бепоён, дунёқараши кенг ва беғубор ёшликнинг мутлақ тимсоли. *“Унинг чехрасида, ҳатто бутун қиёфасида ҳали гард юқмаган ёшлик ва беғубор қизлик иффати барқ уриб”* туради [2, 336]. Муқаддаснинг Шарифжонга бўлган ҳамдардлиги унинг яқин инсонларига бўлган фидойи муносабатини ифодалайди. Маъсума кизнинг жонкуярлиги, илиқ муомаласи уни ўзга кизлардан ажратиб турувчи хислатларидан биридир. Чунки Муқаддас шу қадар хушмуомалаки, у *“буйруқ бермас, у фақат илтимос қилар”* эди [2, 347]. Бир сўз билан айтганда, у баркамол инсон рамзи сифатида гавдаланади, чунки *“унинг чехрасидаги поклик, беғубор қизлик иффати, ҳам тортиниб, ҳам севиниб гапиришлари кишини қандайдир софликка, самимийликка ундарди”* [2, 364]. Аммо воқеалар чигаллашган сари, Шарифжон қийинчиликларга дуч келган сайин Муқаддаснинг қатъияти, кескинлиги ошиб боради, Шарифжонга мадад беришга, қўллаб-қувватлашга ҳаракат қилади. Шу боисдан кисса сўнгига ўзаро муносабатлардаги якуний ҳал қилувчи қарор Муқаддас томонидан амалга оширилади. *“Бу бир ой менга катта сабоқ бўлди. Ақлим кирди. Ниҳоят шуни ҳам тушундимки, олдин ишлаб кейин ўқиш фақат меҳнатни ҳурмат қилиш ва чиниқиш учунгина эмас, одам таниш учун ҳам зарур экан”* дея Шарифжон билан муносабатларига нуқта қўяди [2, 413]. Одил Ёкубов Муқаддаснинг тилидан Шарифжонга ўхшаган қўллаб-йигитларга қарата ўз фикрини ёритади. Чунки *“халқнинг «Инсофли одам ошини ер; инсофсиз бошини» деган мақолида мужассамланган ҳаётнинг энг улуг қонунларидан бири”* бош қахрамон Шарифжон учун ҳам яхши ҳаётини сабоқ бўлди [2, 414].

Хулоса қилиб айтганда, реалист ёзувчилар Жон Стейнбек ва Одил Ёкубовлар турли хил жамиятда яшасаларда, ҳаёт ҳақиқатини ўз қиссаларида акс эттирдилар. Фарқли ёзиш услубига эга бўлсалар ҳам, бир-бирига ўхшайдиган адабий мавзулар асосида муштарак гоёни танладилар. Гарчи Кино ва Шарифжон эзгу мақсад билан ёрқин келажак сари олға қадам ташласалар ҳам, улар бахтсизликка рўпара бўлдилар. Ҳар иккала ижодкор рамзий маънога эга қисқа ва лўнда сарлавҳа танлар экан, китобхоннинг диққатини қиссанинг биринчи мисралариданок торта олди, конфликтнинг барчасидан фойдаланиш негизига аёл қахрамонлар Хуана ва Муқаддаснинг сабри ва бардошини имтиҳон қилдилар. Аммо аёл образлар ўзининг инсоний шаъни ва қимматини сақлаб қола олди, улар Кино ва Шарифжонга ҳаёт йўлларида маёқ бўла оладиган сабоқ бердилар. Мазкур қиссалар ўз бадиияти билан китобхонни жалб этиш билан бирга, унинг қалбидан жой олди. Сўнгги сўз ўрнида шуни айтиш жоизки, инсоний ҳар қандай муқаддас туйғу бебаҳо жавохирдир, уни йўқотишни истамаган ҳар бир инсон асрай олмоғи даркор.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Батурин С. С. “Джон Стейнбек и традиции американской литературы” М.: Художественная литература, 1984.- С.354
2. Ёкубов О. Кўхна дунё. Сайланма. Биринчи жилд. Т: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1986. – В.512
3. Жданова Л. И. “Писатель Джон Стейнбек и СССР” дисс. ... к. филол. н. М., 2016.
4. Мулярчик А. С. Современный реалистический роман США. 1945-1980. М.: Высшая школа, 1988. – С.177
5. Норматов У. Ижод сеҳри. Т.: Шарқ, 2007. – В.352.
6. Осьмухина О.Ю. “Проблема человека в романах Дж. Стейнбека “Гроздь гнева” и “Зима тревоги нашей”” Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2018. № 3(81)
7. Расулова У. XX аср ўзбек қиссалари тадрижи. Т.: Фан, 2012. – В.60.
8. Shakil R. (2018) Unveiling Multiple Themes and Concerns: A reading of John Steinbeck's Of Mice and Men. IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature (IMPACT: IJRHAL) ISSN (P): 2347-4564; ISSN (E): 2321-8878 Vol. 6, Issue 9, Sep 2018, 51-58. <http://oaji.net/articles/2017/488-1538223359.pdf>
9. Steinbeck J. The Pearl. N.Y: Bantam books. 1970. – P.118.
10. Umurov N. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Т.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi, 2004. – В.264.
11. Шарафиддинов О. Истеъдод жиллолари. Т: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1976.- В.232
12. Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. Т.: Шарқ. 2004.- В.640
13. Шермухамедов П. Давр қахрамон тақдирида. Т: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1976. – В.276
14. Қўшжонов М. Сайланма. Биринчи жилд. Т: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1982.- В.384
15. Qosimov A, Hamroqulov A, Xo'jayev S. Qiyosiy adabiyotshunoslik.- Т.: Barkamol Fayz Media, 2019. - В.153.
16. <https://www.theclassroom.com/elements-modernism-american-literature-872.html>. Elements of Modernism in American Literature. Audrey Farley - Updated June 25, 2018.
17. http://knowledge.allbest.ru/literature/2c0b65635b3bc79a5c43a89421206c37_0.html

УЎК 81-13

НАМАНГАН ҚИПЧОҚ ШЕВАЛАРИ ФОНЕТИК-ФОНОЛОГИК ТИЗИМИДАГИ
УНДОШЛАРНИНГ ТАРИХИЙЛИК БЕЛГИЛАРИ

И. Дарвишов, PhD, Наманган Давлат Университети, Наманган

Аннотация. Мазкур мақолада Маҳмуд Қошғарийнинг “Девону луготит турк” асаридаги фонетик-фонологик назариялар асосида ҳозирги ўзбек тили ва Наманган қипчоқ шеваларининг айрим ундошлари қиёсланган.

Калим сўзлар: шева ареаллари, ундош товуш, ундош фонема, юмшоқлик ва қаттиқлиги, фонетик-фонологик жараёнлар, фонема варианты, анлаут, маъно фарқлаш, тиллар интеграцияси, артикуляцион позиция.

Аннотация. В данной статье на основе фонетико-фонологических теорий в работе Махмуда Кашгари “Девону луготит тюрк” проведено сравнение некоторых гласных современного узбекского языка и Наманганских кипчакских диалектов.

Ключевые слова: диалектные ареалы, области, согласный звук, согласная фонема, мягкость и твердость, фонетико-фонологические процессы, вариант фонемы, анлаут, дифференциация значений, интеграция языков, артикуляционная позиция.

Abstract. In this article, on the basis of phonetic and phonological theories in the work of Mahmud Kashgari "Devonl lugatit Turk", a comparison of some vowels of the modern Uzbek language and Namangan Kipchak dialects is made.

Key words: dialect areas, consonant sound, consonant phoneme, softness and hardness, phonetic-phonological processes, phoneme variant, anlaut, meaning differentiation, integration of languages, articulation position.

Маълумки, қадимги туркий тил ундошларининг қаттиқлиги (йўғонлиги) ва юмшоқлиги (ингичкалиги) билан эски туркий ва ҳозирги ўзбек тилидан кескин фарқланган.

Эски туркий тилда қ ва к, ғ ва г каби икки жуфт ундош орасидагина қаттиқ-юмшоқлик фарқи сақланиб қолган холос. Бошқа ундошларда бундай ҳолат сезилмайди [1], бироқ Наманган қипчоқ шеваларига эски туркий тилнинг илк тараққиёт давларидаги ундошлар таҳлилга [2] асосланган ҳолда фикр юритсак, н(нг) ундошининг юмшоқлик ва қаттиқлик жиҳатини кўраимиз.

Н (нг) – чуқур тил орқа сонор товуши ўзбек тили қипчоқ шеваларидаги фонетик-фонологик сатҳида Қошғарий даври тили структурасидаги айрим унсурларини сақлаб қолган.